

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук,
В.В. Бондаренка на дисертацію Лобуцько Вероніки Сергіївни
«Самоствердження як психологічний чинник особистісного розвитку
дитини дошкільного віку», подану до захисту на здобуття
наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

На сьогоднішній день феномен самоствердження особистості дошкільного віку є мало вивченим, відсутні експериментальні дані щодо розвитку цього явища у дитини дошкільного віку. Поза увагою науковців залишаються психологічні особливості самоствердження, а також вплив цього феномену на особистісний розвиток дітей дошкільного віку.

Від процесу самоствердження (конструктивного чи деструктивного) залежить те, якою зростатиме дитина.

В умовах сьогодення існує багато навчальних закладів, де здійснюється процес дошкільного виховання дітей, але мало хто з вихователів розуміє проблему впливу самоствердження на зростання особистості дитини. Практика свідчить, що вихователі не здійснюють спеціальні заходи щодо розвитку конструктивного самоствердження у своїх вихованців, а це є життєво необхідним.

У період дошкільного дитинства починає формуватися внутрішнє «Я» дитини, і тому важливо дослідити обрання нею тієї чи іншої стратегії самоствердження з метою подальшої корекції її деструктивних проявів. Їх вчасне запобігання дає можливість виховати у майбутньому щасливу, впевнену у собі, незалежну та психічно здорову особистість.

Тому, як зазначає здобувач Лобуцько Вероніка Сергіївна, актуальною є необхідність розробки та впровадження ефективного психологічного інструментарію та технологій формування конструктивного самоствердження дітей-дошкільників.

З представленого рукопису дисертації, видно, що здобувачем здійснено ґрунтовний аналіз дослідженої проблеми, що дало змогу визначити адекватні до мети, об'єкту та предмету завдання дослідження, які й були реалізовані у дисертаційній роботі.

Розв'язання поставлених завдань дослідження дозволило автору отримати вагомі результати, які мають наукову новизну, важливе теоретичне і практичне значення. До таких слід віднести елементи наукової новизни, а також загальні висновки та рекомендації, узагальненні за результатом дослідження, що свідчить про завершеність дисертаційного дослідження і дає можливість розглядати його як авторське досягнення. Зміст дисертації відповідає поставленим завданням і визначеній логіці наукового дослідження.

Зокрема, нею уперше емпірично доведено визначальний вплив самоствердження дошкільника на його особистісний розвиток, а також розроблено та емпірично верифіковано програму конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку. Дисертанткою удосконалено психологічний інструментарій діагностування самоствердження дитини дошкільного віку та технологію його застосування у контексті дослідження її особистісного розвитку. У виконаній В.С. Лобунько роботі набули подальшого розвитку гендерні та вікові особливості самоствердження дитини-дошкільника; змістові та процесуальні аспекти психолого-педагогічного супроводу із конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку; а також наукові уявлення про психологічні особливості самоствердження за ознакою вибору дитиною дошкільного віку певної стратегії самоствердження.

Безперечним необхідно визнати і практичне значення отриманих результатів дослідження, так методика конструктивного самоствердження дошкільників може бути використана вихователями, які працюють з дітьми цієї вікової групи, з метою корекції деструктивних форм самоствердження та формування конструктивних. Методичні рекомендації для вихователів та батьків можуть застосовуватися з метою формування конструктивного

самоствердження дитини-дошкільника у контексті її особистісного розвитку

Методичний інструментарій, застосований автором, представляє собою комплекс теоретичних і емпіричних методів, а також методів і методик психологічного дослідження, які характеризуються високою валідністю, надійністю та вірогідністю.

Дисертаційне дослідження В.С. Лобунько вирізняється достатнім рівнем теоретичного узагальнення, самостійністю наукового пошуку, творчим підходом до розв'язання наукових проблем.

До цього ж слід зазначити, що основні результати автора дисертації з достатньою повнотою висвітлено у фахових виданнях.

У першому розділі – *«Теоретико-методологічні засади формування самоствердження особистості у психології»* В.С. Лобунько проаналізовано психологічний дискурс зарубіжних, радянських та українських науковців з проблеми самоствердження особистості, розкрито сутність та структуру цього психологічного феномену, вивчено особливості особистісного розвитку дитини дошкільного віку, встановлено особливості самоствердження дитини-дошкільника. Обґрунтовано критерії оцінки, відповідні ним показники, рівні та стратегії самоствердження дітей дошкільного віку.

Автор визначає самоствердження як поведінку особистості, що зумовлена її прагненням підвищити цінність власного «Я», самооцінку, підкреслити свою індивідуальність, бути належним чином оціненою та прийнятою оточуючими у соціумі. Під самоствердженням дошкільника автор розуміє прагнення дитини завоювати любов і прихильне ставлення до себе з боку оточуючих, посилити відчуття власної значущості, розкрити свою індивідуальність, допитливість, комунікабельність, самостійність.

Автором дисертації переконливо доведено, що оскільки самоствердження та особистісний розвиток розглядаються як цілісні структури, кожна з яких складається з мотиваційного, емоційного, когнітивного та комунікативно-поведінкового компонентів, з метою ефективної діагностики рівня розвитку кожного з них було визначено

відповідні основні критерії оцінки.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження психологічних особливостей самоствердження дітей дошкільного віку»* автором дисертації обґрунтовано методика та організацію емпіричного дослідження психологічних особливостей самоствердження дитини дошкільного віку.

Обрані для реалізації мети та завдань роботи методи та методики перевірялись на валідність, надійність та відповідність напрямку проведеного дослідження.

В емпіричному дослідженні взяли участь 180 обстежуваних: з них 84 дитини молодшого дошкільного віку (дівчаток – 44 та хлопчиків – 40) та 96 старшого дошкільного віку (дівчаток – 51 та хлопчиків – 45).

На основі отриманих даних під час емпіричного дослідження запропоновано таку категоризацію основних стратегій самоствердження дитини дошкільного віку: конструктивна, інертна, деструктивно-домінантна, деструктивно-адаптаційна. Автором зазначено, що у кожній з стратегій є свої характерні ознаки, серед яких виділяються демонстративність, кепкування над оточуючими, вразливість, ініціативність тощо, які найлегше виявити методом спостереження за поведінкою дитини у колективі. Разом з тим не менш цінний матеріал для роботи можна отримати за результатами використання проєктивних методик, коли дитина передає власне бачення оточуючого світу та власного місця у ньому.

Кореляційний аналіз дозволив автору підтвердити наявність впливу самоствердження на особистісний розвиток дітей дошкільного віку, та прослідкувати залежність динаміки даних особистісних утворень від обраної дитиною стратегії самоствердження.

У третьому розділі *«Формування конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку у контексті її особистісного розвитку»* автором дисертації обґрунтовано та розроблено авторську програму з описом процедури її верифікації.

Авторська програма побудована на засадах гуманістичного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів.

Метою програми як визначає автор, є формування конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку у контексті її особистісного розвитку тому, що саме ця стратегія самоствердження здійснює позитивний розвивальний вплив на особистість дитини, даючи їй змогу розкрити свою індивідуальність та неповторність, допитливість, комунікабельність, самостійність, впевненість у собі, доброзичливість, вміння постояти за себе.

До формувального експерименту автор залучила 72 дитини. Експериментальна і контрольна групи молодших дошкільників (3-4 роки) складались із 16 обстежуваних кожна (по 9 хлопчиків і 7 дівчаток). Експериментальна та контрольна групи старших дошкільників (5-6 років) складались із 20 обстежуваних кожна (по 12 хлопчиків та 8 дівчаток). Відбір учасників у групи здійснювався на основі аналізу результатів констатувального етапу дослідження.

Програма побудована таким чином, що діти легко адаптувалися та включалися до роботи і містила у собі 18 занять, об'єднаних у три блоки, кожен з яких присвячений окремій темі. Заняття проводились три рази на тиждень, тривалістю 15 хвилин кожне для дітей молодшого дошкільного віку та 20-25 хвилин для старших дошкільників.

Ефективність програми формування конструктивного самоствердження молодших і старших дошкільників підтверджено якісними та кількісними змінами у показниках самоствердження та особистісного розвитку, що виражається у підвищенні їхньої впевненості у собі, розкритті та посиленні індивідуальності, самостійності, позитивному сприйнятті себе, наявності позитивних змін в емоційній та мотиваційній сферах, підвищенні рівня контактності, допитливості, зниженні рівня тривожності та агресивності.

До того ж, автором дисертаційного дослідження в процесі впровадження програми використано комплексний підхід, який передбачає багатосторонній вплив на дитину, що реалізується у розробці та впровадженні тренінгової програми для вихователів та батьків, для яких проведено по 5 тренінгових занять з метою надання їм необхідних знань, умінь та навичок щодо формування конструктивного самоствердження у

їхніх дітей, оскільки для досягнення мети необхідно, щоб вплив на дитину дошкільного віку здійснювався комплексно у найбільш значущих сферах її життєдіяльності (родина і дитячий садок) та містив однакове змістове забарвлення.

Емпіричним шляхом встановлено, що більшість дітей демонструють деструктивно-домінантну та інертну стратегії самоствердження. Аналіз гендерно-вікових особливостей самоствердження засвідчив наявність певних відмінностей: у хлопчиків молодшого дошкільного віку переважає деструктивно-домінантна та деструктивно-адаптаційна стратегії у навчальній та ігровій діяльності, у дівчаток – інертна та деструктивно-домінантна стратегії. У хлопчиків старшого дошкільного віку спостерігається деструктивно-домінантна та деструктивно-адаптаційна стратегії самоствердження у навчальній та ігровій діяльності, у дівчаток – інертна та конструктивна.

Разом з тим при загальному позитивному враженні від опанованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. На нашу думку, до наукової новизни роботи варто було б додати свої доробки в сфері психодіагностичних процедур оцінки рівня самоствердження, а саме розробки авторських методик «Мое самоствердження» та «Який Я».

2. У розділі 1, підпункт 1.1 на сторінці 30 автор повідомляє, що засновником психологічної теорії самоствердження особистості вважається А. Адлер. На нашу думку, для більшої переконливості можна було б описати, у чому саме полягає сутність цієї теорії у контексті самоствердження особистості.

3. Автор у розділі 1, підпункт 1.3. на сторінці 87 влучно відмічає про необхідність більш точного діагностування рівня конструктивності самоствердження дитини, саме дошкільного віку, як найменш дослідженого, на відміну від підлітків та дорослих. Проте по тексту роботи хотілося б більш

конкретного і чіткого роз'яснення особливостей діагностування даної вікової категорії в порівнянні з підлітками чи дорослими.

4. У розділі 2, підпункт 2.2, сторінка 96 автор розглядає показники розвитку особистості дитини дошкільного віку та поділяє розвиток на три рівні – високий, середній та низький. На наш погляд, було б доцільно обґрунтувати такий розподіл, якщо він є авторським, чи посплатися на авторів, що його запропонували.

5. Автором у дослідженні було застосовано Дитячий апперцептивний тест та проєктивну методику «Неіснуюча тварина» в авторському адаптованому варіанті. На нашу думку, для більшої переконливості бажано було б аргументувати, у чому саме полягає сутність адаптації цих методик.

6. У розділі 3, підпункт 3.1 на сторінці 175 автор зазначає, що пік активності виявів самоствердження у хлопчиків спостерігається в присутності дітей однакової з ними статі. На наш погляд, було б доцільно врахувати дані результати в методичних рекомендаціях батькам та вихователям.

Але зазначені нами моменти не є критичними і не впливають суттєвим чином на наукову і практичну цінність роботи В.С. Лобуцько. Беззаперечним слід визнати той факт, що автором уперше емпірично доведено визначальний вплив самоствердження дошкільника на його особистісний розвиток, а також розроблено та емпірично верифіковано програму конструктивного самоствердження дитини дошкільного віку.

Висновки. Загалом представлено до захисту дисертаційне дослідження є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати, які у сукупності є суттєвими для розвитку педагогічної та вікової психології. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Оформлення дисертації та автореферату, у цілому, відповідає встановленим ДАК Міністерства освіти і науки України вимогам. Дисертація Лобуцько Вероніки Сергіївни містить результати проведених нею особисто досліджень та є самостійною науковою

